

Árvai Tamás Kristóf (1978) a PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskolájának hallgatója, lelkész. Kutatási területe az asszír ideológia és propaganda.

Az asszír Münchhausen báró kalandjai

II. Sarrukín egy hadjárata az asszír propaganda szemszögéből

Árvai Tamás Kristóf

1. Münchhausen báró és Sarrukín

Talán sokan emlékeznek a kedvelt gyermekkori mesére, *Münchhausen báró kalandjaira*. A fantasztikus történeteket – amelyben Münchhausen báró ágyúgolyókon lovagol, saját hajánál fogva húzza ki magát lovastul a mocsárból, félbevágott lovat itat, stb. – maga a német nemes, Hieronymus Carl Friedrich Freiherr von Münchhausen (1720–1797) kezdte mesélni ivócimboráinak, erősen túlzón mutatva be katonai és vadászati kalandjait. A későbbi irodalmi lecsapódásokba számos népi elbeszélés szűrődött bele, amelyeknek semmi közük a báró eredeti történetehez, de

egy-egy epizódok keletkezése konkrét eseményekkel is kapcsolatba hozható, így például az ágyúgolyón való repülés az orosz–török háború (1736–1739) egyik ostromához (Ocsakov, Krím félsziget) köthető. Valós személy valós élményei hívták tehát életre azt a mesés hős alakot, amelyhez később írók,¹ sőt filmrendezők² is szívesen visszanyúltak.³

Az események eltúlzott ábrázolásának, meseszerű vagy irreális elemekkel való tarkításának gyakorlata jóval régebbi, mint Münchhausen báró kalandjai, és bár eredete a homályos ősi időkbe vész, megfoghatóvá legelőször a mezopotámiai és egyiptomi uralkodók feljegyzéseiben válik. Nekik adatott meg legelőször az a lehetőség, hogy az írást a saját tetteiket megőrkítő, ideológiailag strukturált szövegek megalkotására használják föl. Az eszközök, módszerek és ideológiai kategóriák természetesen eltérőek voltak, de mind Münchhausen báró, mind pedig Mezopotámia királyainak az esetében ugyanazt a célt szolgálták: a történetek központi szereplőjének dicsősítését. Cikkemben II. Sarrukín asszír király (Kr. e. 722–705) urartui hadjáratát fogom elemezni, megvizsgálva azt, hogy ő, illetve a feliratának szerkesztője hogyan torzította el az események bemutatását, csak azért, hogy a központi szereplőt, azaz Sarrukínt, minél dicsőségesebben mutassa be. Legelőször azonban a történeti kontextusról legyen szó.⁴

Sarrukín *Annales*-ét olvasva úgy tűnik, hogy a király minden évben győztes hadjáratot vezetett valahova. A kép persze csalóka,⁵ mindenesetre felirataiból az olvasható ki, hogy hadjáratai három fő irányvonalat követnek: nyugatra (Szíria, Palesztina és Kilikia), keletre (Iráni-fennsík), Kr. e. 710-től pedig délre (Babilón). Az asszírok észak-szíriai, valamint iráni operációi egyértelműen urartui érdekeket sértettek. A konfliktus Kr. e. 714-ben, Sarrukín 8. hadjáratában csúcsondott

II. Sarrukín és leendő utóda, Szín-ahhé-eríba a horszábádi (Dúr Sarrukín) palotából (Párizs, Louvre) (Niederreiter Zoltán felvétele)

ki, amelyről nemcsak palotájának feliratai számolnak be, hanem egy 430 soros Assurban talált tábla is, amely formáját tekintve Assur istenhez intézett levél. Az urartui király, I. Rusza (Kr. e. kb. 730–713) fölött aratott megsemmisítő győzelemnek, úgy tűnik, Sarrukín különös jelentőséget tulajdonított, ugyanakkor az asszír kémhálózat fennmaradt levelezéséből az is kitűnik, hogy győzelmét nem csak saját katonai fölényének köszönhette. Urartut északon lovas nomádok, a kimmerek támadták meg,⁶ így a két tűz közé szorult ország veresége elkerülhetetlen volt.⁷

2. Az urartui hadjáratot megörökítő dokumentum funkciója a korabeli Asszíriában

*Šarrukīn hadjárata Urartu ellen
Na'iri hódoltatása és Mušasir kifosztása*

^[306] *Uaias városból elindultam, Ianzū, Na'iri ország királyának tartományához közeledtem. Ianzū, Na'iri királya, 4 bēru járóföldre elém jött Hūbuškia városból, királysága városából, és megcsókolta a lábamat. Ajándékát: igába fogott lovakat, marhákat és juhokat, Hūbuškiában, városában átvettem tőle.*

Visszatérésemkor a Mušasir városbéli Urzana, aki bünt és aljasságot cselekszik, az istenek esküjét megszegő, aki nem hódolt meg uralmamnak, ^[310] a gonosz hegyilakó, aki vétkezvén Aššur, Šamaš, Nabū, Marduk istenek szövetsége ellen, fellázadt ellenem, megakasztotta hadjáratom előrenyomulását, azaz a visszatérést, mivel súlyos ajándékával együtt nem csókolta meg a lábamat, adóját, szolgáltatását, ajándékát visszatartván, egyetlen egyszer sem küldte el követét, hogy „egészségemet kérdezze”. Szívem indulatában minden harci szekereket, temérdek lovakat, egész táboromat Aššur országa útján indítottam el. [...] ^[320] Lábam egyes-egyetlen harci szekérével és 1000 heves lovasommal, ijászokkal, pajzs- és lándzsahordozókkal, vakmerő harcosaimmal, akik tapasztaltak a harcban, hadrendbe állván, Mušasir város útján, meredek ösvényen indultam el. Az Arsiura, a hatalmas hegyre, amelyre a feljutás,

Sarrukín 8., Urartu ellen vezetett hadjáratának beszámolója,⁸ Assur istennek címzett levele formai tekintetben kivételes szöveg az asszír királyfeliratok között.⁹ Terjedelmes mivolta és viszonylagos épsége tág teret enged a szöveg analízisének. Az urartui hadjárat beszámolóját általában arra használják föl a kutatók, hogy meghatározzák az asszír sereg útját, valamint hogy tisztázzák a Zagrosz-hegység északnyugati térségének Kr. e. 8. századi politikai földrajzát.¹⁰ Emellett azonban érdemes foglalkozni azzal a problémával is, hogy vajon mi volt a szöveg korabeli funkciója. A chicagói assziriológus, A. Leo Oppenheim vetette föl először ezt a kérdést. Az ő feltevése szerint a szöveget – csakúgy, mint az újév ünnepén a Teremtéseposzt – ceremóniális jelleggel fölolvasták a király, Assur város lakói és a szerencsésen hazatért sereg előtt.¹¹ A tézis – bár egyértelműen nem bizonyítható – azóta általános elfogadottságot nyert.¹²

Akárhogy is volt, a szöveg eredeti jelentése csak akkor nyílnak meg előttünk, 21. századi olvasók előtt, ha megpróbáljuk azt egy korabeli asszír ember gondolkodásmódjába, „asszociációs hálójába” beleilleszteni. Márpedig feltehetően egy korabeli asszír – bárhogy is került érintkezésbe a szöveggel – nem kívánta a hadjárat útvonalát rekonstruálni, sem pedig a Zagrosz-hegység földrajzát föltérképezni. A szövegben szereplő földrajzi nevek nagy része idegen hangzású volt számára.¹³ Csak minimális nem katonai kapcsolat meglétéről van bizonyítékunk Asszíria és Urartu között, a hadjárat legtöbb állomását az asszírok valószínűleg nem tudták hova kötni.¹⁴ A feltételezett hallgatóság figyelmét sokkal inkább megragadhatta a szövegben alkalmazott „ideológiai mnemotechnika”. Sarrukín 8. hadjáratának beszámolója nem orális mű, nem találunk benne tehát az eposzokra általában jellemző mnemotechnikai elemeket, állandóan ismétlődő frázisokat, amelyek megkönnyíték a szöveg szó szerinti megjegyzését. Ugyanakkor bizonyos képek, illetve képsorok repetíciója a szöveg által közvetített ideológia memorizálását szolgálja. A következő táblázat azt mutatja, hogy a hadjárat folyamán az A pontból B pontba érkező asszír király milyen cselekvési sablonokat ismételt meg:¹⁵

	A hadjárat kronologikus menete	Uišdiš	Ušqaja	Dalaja	Ulḫu	Sangibutu	Armarīli	Aiadi	Uajis	Összesen:
	A rombolás frázisai									
1.	<i>Erős falait ledöntöttem, és a földdel tettem egyenlővé</i>	165	179sk.	195	217		279 var.			5
2.	<i>Számtalan sok magtárukat megnyitottam, és csapataimat megettettem a rengeteg gabonával</i>	166	186	197	219 sk. var.	262 sk. vr.	274	295		7
3.	<i>Házaikat tűzzel emésztettem fel, és hatalmas gerendáikat hamuvá változtattam</i>		181	196	232		273	294		5
4.	<i>A környező városokat mint bozótot felgyújtottam, és füstjükkel felhőként borítottam be az eget</i>		182	198					305 var.	3
5.	<i>Kertjeiket ledöntöttem és erdőiket kivágtam, az összes fát egy halomba gyűjtöttem és tűzben elégettem</i>				223–227 var.	265–267 var.	276	296	303	5

A motívumok minden állomásnál való megismétlése jelzi, hogy a szöveg szerzője nem a helységneveket vagy az útvonal irányát kívánja hangsúlyozni. A cselekvési sablonok azt az üzenetet közvetítik, hogy amerre az asszír sereg megfordul – legyen az bárhol –, ott a falakat földdel teszik egyenlővé, a csűröket kifosztják, a házakat felgyújtják; egészen pontosan fogalmazva – a beszámoló szerint – mindezt a király saját maga teszi. A szövegben az asszírok tevékenységére vonatkozó igék 94%-a Sarrukínra vonatkozik, ezekben az esetekben egyes szám első személyben ő a cselekvés alanya.¹⁶ Ez a legtöbbször akkor is így van, ha olyan dolgokról van szó – mint például az ellenségre mért csapás –, amelyek egészen biztosan nem hozzá, hanem elsősorban seregéhez kapcsolhatók. Az Urartura mért döntő ütközetnél, az Uaus-hegynél Sarrukín mindent egyedül intézett el (Sg. 8, 132–133):

Harci kocsimmal (...), mint egy dühödöt nyíl, az (ellenség) közepébe fűrődtem, vereséget mértem rá, és kivédtem támadását.

Ezen a ponton jól megfogható, hogy az egész szöveg funkciójában nem más, mint Sarrukín tetteinek dicsőítése. Ő a hadjárat főszereplője, a többiek pedig szükségképpen statiszták csupán. A király a korabeli asszírok szemében a civilizált centrumot testesíti meg, és a perifériába vezetett hadjárata a gonosz erők fölött aratott győzelem heroikus szimbóluma. A király győzelme egyben a centrum győzelme is, az ő nagysága Asszír dicsősége is.¹⁷ Az urartui hadjárat szövegezője tehát ebben az ideológiai keretben ábrázolja a királyt, amely különböző propagandisztikus motívumokban nyilvánul meg. Az események ilyenén ábrázolása a főszereplő tetteit óhatatlanul az irrealitás irányába tolja el, mivel azonban az ideológiai keret alkalmazása nem tudatos – hiszen mind az írrok, mind pedig a hallgatóság világnézetének részét képezi –, a túlzások, ellentmondások vagy a számunkra hihetetlennek tűnő elemek a korabeli asszír szemléletben a világ valóságát tükrözték vissza.¹⁸ A következőkben néhány ilyen, a király szerepét dicsőítő propagandisztikus motívumot fogok közelebbről megvizsgálni.

3. Sarrukín irreális hőstettei

Sarrukín urartui hadjáratát olvasva az a benyomása támad az embernek, hogy az asszír seregnek legyőzhetetlen akadályokkal kell szembenéznie. A szöveg írója rendkívüli módon ért a feszültség fokozásához, ami például a természet félelmetes ábrázolásában vagy bizonyos katonai szituációk kilátástalanságának hangsúlyozásában nyilvánul meg. A feszültség azonban minden esetben Sarrukín zseniális megoldásában oldódik föl. Az egész szöveg tehát kihívások és az azokra adott királyi válaszok sora. Jól el lehet képzelni, ahogyan a szöveg feltételezett hallgatósága szinte lélegzetviesszafojtva figyel, mi lesz a borzalmak halmozásának vége, végül azonban meglepődöttséggel nyugtázza, hogy nincs olyan nehéz feladat, amelyre Asszír királya ne találna megoldást.¹⁹

Az asszír sereg útjában álló hegyek egy tőlük teljesen idegen világ, a periféria tartozékai, így – főleg a mezopotámiai síkságról érkezőknek – teljesen eltér a „normális” körülményektől. Ez a felfogás nem a térség földrajzi viszonyait, hanem a korabeli asszírok mentális térképét tükrözi vissza. Ebből adódik, hogy a centrum lakói, az asszírok negatív értékeket kapcsolnak a periféria hegyeihez, Sarrukín 8. hadjárata esetében a Zagroszhoz. A hadjárat ábrázolásában ezek a hegyek félelmetesek és áthatolhatatlanok (Sg. 8, 18–22):

Szimirria hegyének hatalmas csúcsa, mint a lándzsa hegye, magasba emelkedik, Bélet-ili istennő hegye fölé magasodik; fent a teteje az égig ér, lent a gyökere az alvilág közepéig ér; mint a hal hátán, egyik oldalon sincs út, és a magasság elől is és hátul is megközelíthetetlen; az oldalakon a hegyi vízesések szakadéka mélyen bevágva, és ha ránéz az ember, borzalomba öltözött; a kocsi és a szilaj lovak fölkapaszkodásához alkalmatlan, és még a gyalogosok áthaladásához is túl szűk.

mint a türe, lehetetlen, katonáimat felvittem. A Felső-Zaban folyón, amelyet Na'iri (és) Hjabli ország lakossága Elamuniának nevez, átkeltem. A Šeiak, Ardikši, Ulāiau, Alluriu hegyek között – magas hegyek,^[325] magasba nyúló hegyvidék, a hegyek nagyon meredek tői, amelyeket leírni nem lehet – ezek között a gyalogosok vonulásához nincs út, bennük hatalmas vízesések zuhognak, esésük zaja 1 bēru távolságban, mint Adad, úgy dübörög; mindenféle kívánatos gyümölcsfa és szőlőtő nádként nő ott; – félelemmel teli hágóinak a megszerzésére, amelyeken király még sosem vonult át, és előttem volt uralkodó az útjait nem látta, hatalmas szálfaít kidöntöttem, és a csúcsoknak meredekségét bronz fejszékkel levágattam;^[330] a keskeny utat, szűk ösvényt, ahol a gyalogság hadrendje csak (egy) sorban tudott vonulni, seregem átvonulására (a hegyek) között megjavítottam. Lábam harci szekerét hátra vették, és én a seregeim előtt mentem, lovagló menethen; harcsoimat, valamint a lovakat, akik az oldalamon mentek, egyes sorokba rendeztem el, és a meredek helyeken így vonultattam át. Azért, hogy Urzana ne meneküljön el, meghatalmazottjaimnak, a tartományuraknak köteleikkel együtt parancsot küldtem, gyorsan irtam. [...]

^[346] *Azért, mert Urzana király, az ő uralkodójuk, Aššur szavára nem alázkodott meg, uralmam igáját levetvén, szolgálatomat elfelejtette: ennek a városnak a lakosságát fogságra rendeltem, és megparancsoltam Haldia, Urartu bizodalmanak a kivezetését. Főkapuját győzelmesen megszállván, feleségét, fiait, lányait, népét, apja házának „magját” elszakmányoltam, a 6110 emberhez, 12 öszvérhez, 380 számárhoz, 525 marhához, 1235 juhhoz számlálván, táborom falán bevittem (öket).*
^[350] *Mušašir városba, Haldia isten lakhelyére győzelmesen belépve, a palotában, Urzana lakóhelyén mint uralkodó, helyet foglaltam.*

Komoróczy Géza fordítása

Az a hegy, amelynek teteje az eget éri, alja pedig az alvilágban van, mitologikus kép, olyan helyet jelöl, ahol véget ér az ismert világ, és egy idegen, „más világ” kezdődik.²⁰ A periféria hegyei – ahogyan a szöveg leírja – félelmet keltenek, sőt áthatolhatatlannak tűnnek. Az emberfeletti akadályt csak olyasvalaki győzheti le, aki a periféria kaotikus erőivel egyenértékű ellenfél, és ennek a kritériumnak csak AsszírIA kirÁlyA felel meg. Közvetlenül Szimírria leírását követően ezt olvashatjuk (Sg. 8, 23–24):

Bölcsességemben és széles tudásomban – amit Éa és Bélet-ili rendelték nekem, hogy az ellenség országát sürgősen leromboljam – élcapatommal erős bronzcsákányt vitettem, és a hegy meredek csúcsa mint mészkö porlott szét, és így használható utat készítettem; megragadtam a seregem vezetését, és magam mellé vettem a kocsit, a lovasságot, a harcosokat, mint egy hős sas, úgy repítettem át őket (a hegyen).

Hasonló leírással találkozunk a hadjárat vége felé, Muszaszir ostroma előtt is. Először bemutatásra kerülnek az áthatolhatatlannak vélt hegységek, amelyeket előtte senki nem látott, sőt meg sem tudott közelíteni (Sg. 8, 324–328); Sarrukín azonban utat tör, majd lovával a sereg élére állva vezeti át katonáit a félelmetes hegyeken (Sg. 8, 330–332):

A keskeny utat, szűk ösvényt, ahol a gyalogság hadrendje csak (egyes) sorban tudott vonulni, seregem átvonulására (a hegyek) között megjavítottam. Lábam harci szekerét hátra vették, és én a seregem előtt mentem, lovagló menetben;

*harcosaimat, valamint a lovakat, akik az oldalamon mentek, egyes sorba rendeztem el, és a meredek helyeken így vonultattam át.*²¹

A Muszaszir előtti hegyek áthatolhatatlanságát a gyümölcsfák és szőlővenyigék sűrűsége okozza (Sg. 8, 327). Önkéntelenül fölvetődik a kritikus olvasóban a kérdés, hogy mennyire lehet magas, félelmetes és áthatolhatatlan az a hegy, amelyet ilyen növényzet borít? Az áthatolhatatlannak nevezett hegy nem a történelmi realitás, hanem sokkal inkább a periféria ideológiai kategóriák alá rendezett bemutatása. Ha a Muszaszir előtt emelkedő hegyek a periféria területéhez tartoznak, akkor az asszírok világelrendezése értelmében szükségszerű, hogy félelmetességet és áthatolhatatlanságot kössenek hozzá – még akkor is, ha tulajdonképpen csupán egy szőlősdombról van szó. A periféria hegyei olyan kihívást jelentenek, amelyet csak egy heroikus hős képes áthidalni. Sarrukín az, aki nem fél áthatolni a hegyen, egyedül ő az, aki képes erre a tetre.

Ugyanezt az ideológiai sémát követi a Ruszával megvívott uausi csata leírása, itt azonban a kihívás rész tagoltabb, kidolgozottabb, mint az „áthatolhatatlan hegyek” motívuma. Először bemutatásra kerül a Sarrukíntól független nehézségek sora, a csatater előnytelen fekvésének problémája, valamint Rusza félelmetes seregének kihívása. Uaus, a csata helyszínének bemutatása formailag az „áthatolhatatlan hegyek” motívumához hasonlóan (Sg. 8, 96–98, 102):

Az Uaus hatalmas hegy, orma a felhővel együtt az ég közepéig ér; ahol az idők kezdete óta senki emberfia nem ment keresztül, és egyetlen utazó sem látta e távoli vidéket; és az

II. Sarrukín katonái kifosztják Haldi templomát Muszaszirban. Dombormű a horszábadi (Dúr-Sarrukín) palotából (P. E. Botta – E. Flandin, *Monument de Ninive*, vol. II, Paris, 1849, Pl. 141, Sale XIII. 4 nyomán)

ég szárnyas madara fölötte nem repül, és fészket sem készít, hogy kicsi fiókáit repülni tanítsa; (...) aki keresztülmegy (a hegyen), testét az orkánerejű szél csapja meg, a jéghideg szélben teste megfagy.

Úgy tűnik, hogy Uaus éppen olyan borzalmas és áthatolhatatlan hegy, mint amivel az asszír sereg korábban már szembeült. Tovább rontja azonban a helyzetet, hogy ebben az esetben nemcsak egyszerűen áthatolni kell ezen a helyen, hanem szembe is kell nézni Rusza seregével. A szakasz nyilván azt akarja kifejezni, hogy a csata az asszír király számára a lehető legalkalmatlanabb helyen történt, így győzelme annál dicsőségesebb. A szövegező azonban nem számította be azt a körülményt, hogy a csata helyszíne – ha a hegy félelmetes és megközelíthetetlen voltának leírása valóban érvényes – Rusza számára is éppoly kedvezőtlen volt. A másik lehetőségünk az, hogy a csatateret megfosztjuk az asszír ideológiában túlértékelt jelentőségétől. Ez utóbbi azért is valószínűbb, mert másutt Sarrukín maga számol be arról, hogy Uaus már korábban is bizonyos események helyszíne volt,²² tehát a valóságban korántsem volt annyira megközelíthetetlen vagy áthatolhatatlan, mint ahogyan azt a 8. hadjárat leírásában ábrázolni szeretné. Az ellenség hadseregének bemutatása sajnos csak töredékesen maradt fenn. Annyi azonban kivehető, hogy a szerző nem fukarkodott Rusza csapatainak dicséretével (Sg. 8, 103–105): „számban serege nagy”, „katonái harcban gyakorlottak”, „lovaiak fürgék”, sőt a szakasz végén a szöveg ezt is hozzáteszi (Sg. 8, 109): „a harcukban (szerzett) dicsőség az én hatalmammal egyenértékű”. A leírás azonban nem az ellenség érdemeinek lovagias elismerését szolgálja, hanem – ismét az ideológia szolgálatában – Sarrukín dicsőségét hivatott hangsúlyozni. Ki foglalkozna azzal, ha az asszír király egy közepszerű ellenféllel aratna győzelmet? Ehelyett az ellenséges csapatok erejét magasztalni kell, mert minél félelmetesebb Rusza serege, annál nagyobb dicsőség Sarrukín győzelme.

A leírás feszültségét tovább fokozza, hogy Sarrukín sorozatos stratégiai mulasztásokat követ el (Sg. 8, 127–130): nincs már ideje az asszír sereg kipihentetésére, nem került sor táborverésre, időhiány miatt elmarad a taktikai megbeszélés, sőt az erősítés bevárása is. Első olvasásra talán mindez meghökkentően hat egy asszír király szájából. Úgy tűnhet a szövegből, hogy Rusza meglepetésszerűen ütött rajta a fölkészületlen asszír seregen. Ha azonban a győztes végkimenetelű csata szemszögéből nézzük a leírást, Sarrukín hibái nem szégyellni valók, hanem „dicsőséges mulasztások”, hiszen minél reménytelenebb helyzetből kezdődik a csata, annál nagyobb érdem az asszír király győzelme.

A csatater terepének nehézségeire, az ellenség félelmetes seregének feltűnésére, valamint az asszír király mulasztásaira nem késlekedik Sarrukín válasza, ami az uausi csata véres leírásában teljesedik ki (Sg. 8, 131–136):

Nem féltem a hatalmas seregétől, lovaikat figyelembe se vettem, és nagyszámú páncélozott harcosaira rá se pillantottam (...); keményen megvertem, és harcosainak hulláit szét-szórtam, mint a malátát, és megtöltöttem a vidék völgyeit (a holtestekkel); vérüket vízesésként hagytam folyni, és a tágas mezőt tűzpirosra, mint a kőköröcsin, olyanra festettem; seregének hűséges harcosait, lószárait, lándzsáit, mint a juhokat, lemészároltam, és levágtam fejüket.

Itt a már említett jelenséggel találkozunk: Sarrukín – egyes szám első személyben – kisajátítja saját csapatainak tetteit. Azt, amit a realitásban valószínűleg a hadserege vitt véghez, a hadjárat leírása szerint Sarrukín egyedül végezte el. A „cselekvés kisajátításának” motívuma az asszír ideológia keretein belül értendő, a szövegező nem a csata tényleges leírását akarja visszaadni, nem történelmi munkát végez. Számára Sarrukín győzelme Rusza felett a civilizált centrum, azaz AsszírIA győzelme a periféria kaotikus erői, azaz Urartu felett. Ebben az értelemben az ellenség legyőzése az ideológia szintjén Mar-duk Tiámat felett aratott ősi diadalának szimbolikus megismétlése.²³

A hadjárat leírása a veszteségek felsorolásával zárul, miszerint Sarrukín hadseregéből mindössze egy kocsihajtót, két lovas és három futárt öltek meg (Sg. 8, 426).²⁴ Sarrukín beszámolójának münchhauseni jellege talán ezen a ponton érhető tetten a legszembetűnőbben.

4. Az asszír Münchhausen báró(k)

Senkinek nem jutott még eszébe, hogy *Münchhausen báró kalandjait* történelmi forrásként értelmezze Oroszország 18. századi történelmére vonatkozólag (a legtöbb behatárolható kaland ezen a vidéken zajlik), mivelhogy bőségesen rendelkezünk olyan dokumentumokkal, amelyek segítségével viszonylag pontosan rekonstruálni lehet a korabeli eseményeket. Sarrukín urartui hadjáratáról azonban – szemben például az orosz–török háborúval (1736–1739) – csak alig van információ. Így óhatatlanul fölmerül az a kísértés, hogy Sarrukín Assurhoz intézett levelét a Kr. e. 714-es események rekonstruálására használjuk. Ugyanakkor Sarrukín Assurhoz intézett levele – mint ahogyan a legtöbb asszír királyfelirat – az uralkodó dicsőítését szolgáló propagandaszöveg. A tudósok között mindazonáltal nincs egyetértés e fogalom körül, érdemes tehát tisztázni, hogy mit kell érteni az asszír királyfeliratok propagandisztikus jellegén.

Egyesek úgy érvelnek, hogy mivel a „propaganda” szó idegen a korabeli ókori mezopotámiai kultúrából, és az akkád nyelvben nincsen megfelelője, ezért alkalmazása félrevezető és helytelen.²⁵ A fogalom azonban csupán egy jelenség modellezésére szolgál. Vitan felül áll, hogy az ókori népek nem voltak tudatában a birodalmak ideológiai működési mechanizmusának. A propaganda nem minőségi, hanem funkcionális fogalom, és mint kategória – úgy vélem – nyugodtan alkalmazható a premodern társadalmak kultúráinál is. A másik véglet meg-látásom szerint az, mikor az asszír propagandát a történelem meghamisításával azonosítják.²⁶ Habár a hatás szempontjából lényegileg nincs különbség ókori és modern propaganda között, fontos differenciáltan látnunk, hogy ma a politika legtöbb esetben tudatosan választja ki és alkalmazza technikáit, ezzel szemben az ókorban ez az uralkodói ideológia ösztönös kifejeződése volt. A királyfeliratok szövegezése jól szervezett, tudatos tevékenység volt ugyan,²⁷ és éppen Sarrukín írnokaira az új és kreatív utak keresése volt jellemző,²⁸ ami jól tükröződik újszerű propagandisztikus motívumok kidolgozásában.²⁹ Mindazonáltal a szövegek ideológiai dimenziói mindenféle rivális alternatíva fölbukkanása nélkül változatlanul merevek maradtak az asszír történelem egészében.³⁰

Az asszír királyfeliratok a korabeli történelmi eseményeknek az asszír uralkodói elit ideológiája által megszürt és strukturált ábrázolásai, amelyeket éppen ezért funkciójuk szempontjából propagandának nevezhetünk. Az asszír ideológia egyik legki-fejezőbb megnyilvánulása II. Sarrukín 8., Urartu ellen vezetett hadjáratának leírása. E szöveg alapján szépen kidomborodik

az asszír király dicsekvésének – kis túlzással – münchenhauseninek nevezhető jellege. Ugyanakkor ezt a jelzőt a legtöbb asszír uralkodó kiérdemelné, hiszen mindegyiküket ugyanaz a cél motiválta, az tudniillik, hogy nevük fönmaradjon Mezopotámia kulturális emlékezetében.³¹

Jegyzetek

- 1 A legismertebb feldolgozást lásd Gottfried August Bürger, *Münchhausen báró csodálatos utazásai szárazon és vízen, haditettei és vidám kalandjai, ahogyan kancsó mellett, baráti körében maga mesélte el*. Fordította Homoródi József, Helikon, h. n., 1983.
- 2 Első német feldolgozása a magyar rendező, Báky József (1902–1966) nevéhez fűződik: Münchenhausen, 1943.
- 3 Kászonyi 1982.
- 4 Sarrukín uralkodásáról a legjobb magyar nyelvű összefoglalásokat lásd Roaf 1998, 179–182; Kuhrt 2005, 238–239.
- 5 Azt állítja például, hogy Dérnél győzelmet aratott az elámi sereg felett (Fuchs 1994, Ann 10–19). A *Babilóni Krónika* szerint azonban I. Humban-nikas elámi király (Kr. e. 743–717) meghátráltatta az asszír uralkodót (Glassner 2004, 194–195; 33–37). Vö. Roaf 1998, 179–180; Glassner 2004, 50.
- 6 A kimmerekkel foglalkozó asszír leveleket lásd Deller 1984.
- 7 A levelek kronologikus besorolása vitatott. A nomádok betörését egyesek az asszír hadjárat előtte teszik, ezzel magyarázva Sarrukín fölüeny győzelmét (Wäfler 1986, 93; Parker 1995, 11–19; Salvini 1995, 85–91), mások viszont úgy érvelnek, hogy az asszírok által meggyengített Urartu képtelen volt fölvenni a harcot a Kr. e. 714 után betörő kimmerekkel szemben (Mayer 1993 és 1995, 110–113; Dezső 2004, 340–349), ismét mások a két eseményt párhuzamosan képzelik el (Lanfranchi 1990, 11–41). A vita azonban meddő, a levelek nem engedik meg a kimmer betörés pontos időbeli elhelyezését, mindhárom érvelés elfogadható. Akárhogy történt is, a lényeg az, hogy Urartunak így vagy úgy két fronton kellett védekeznie, ami nyilván megkönnyítette Sarrukín fölüenynek beállított sikerét.
- 8 A legújabb transzliterációt és fordítást lásd Mayer 1983. A szöveg rövidítése a továbbiakban: Sg. 8.
- 9 Sarrukín istenhez címzett levelén kívül ismert még három másik hasonló formájú szöveg is, mindenesetre azok jóval töredékesebb állapotban maradtak fenn, így csak keveset tudunk róluk. Borger 1957–1971, 576, no. 13, 20, 23.
- 10 A kérdés tudománytörténeti áttekintését 1912-től – a szöveg első kiadásától – a 90-es évekig lásd Chamaza 1995/1996, 253–261.
- 11 Oppenheim 1960, 143.
- 12 Tadmor 1997, 332.
- 13 A helységnevek mintegy kétharmadát nem ismerjük az Sg. 8-on kívül. Vö. Mayer 1983, 118–132.
- 14 Karlheinz Kessler kigyűjtötte a Kr. e. 8–7. századi asszír adminisztratív és gazdasági dokumentumokban talált urartui kapcsolatra utaló referenciákat, és mindössze 7 ilyen talált, amiből azt a következtetést vont le, hogy a két ország között alig volt aktív kereskedelmi kapcsolat, aminek legfőbb okai a két ország között magasodó hegyek lehettek (Kessler 1986, 62–65). Kessler listáját pár évvel később Ran Zadok egészítette ki, de ő is csak további 9, meglehetősen homályos összefüggésben szereplő névalakot tudott felsorolni, amelyek urartui vagy hurri eredetre utalhatnak (Zadok 1995, 433).
- 15 Az oszlopokban az Sg. 8 sorszámai vannak megadva. A frázisok legtöbbször kismértékben eltérnek egymástól. A „var.” megjelölés a cselekvési sablon kötetlenebb variációját jelenti.
- 16 Árvai 2005, 59–61, 145–146. Feltételezem, bár ilyen jellegű tanulmánnyal még nem találkoztam, hogy a többi asszír királyfelirat elemzésével egészen hasonló eredmény jönne ki. Az asszír ideológia alapvető eleme, hogy a cselekvés a király elsődleges privilégiuma.
- 17 Liverani 1979, 306–307.
- 18 Dezső Tamás úgy fogalmaz, hogy a korabeli mezopotámiaiak számára „nem létezett alternatív teremtéstudat”, differenciált világkép, így érthető, hogy számukra az asszír ideológia a teremtett világ valóságát tükrözte vissza. Dezső 2009, 9; vö. Liverani 1979, 299.
- 19 Fales 1991, 139–147.
- 20 Ugyanezzel a képpel találkozunk, mikor Gilgames elér a világ határához, a skorpiópár által őrzött Masu-hegyhez. (IX. 37–41; vö. George 2003, 668–669; Háklár 1998, 244.
- 21 *Ókori keleti történeti chrestomathia*, 302 (Komoróczy Géza fordítása).
- 22 Fuchs 1994, Ann 80–83; vö. 316, 243. jegyzet.
- 23 Lásd erről Dezső 2009, 8–10.
- 24 Érdekes módon Assur-ah-iddina jóval töredékesebb formában fönmaradt levele Assur istenhez ugyanilyen veszteséglistával zárja beszámolóját. Borger 1956, § 68: Gbr. II, IV 25.
- 25 A münsteri assziriológus, Walter Mayer a következőket írja: „Der Begriff der Propaganda ist *per definitionem* auf die Keilschriftkulturen kaum anwendbar. (...) Bei ihrer Bewertung der assyrischen Königsinschriften als ‚Propaganda‘ und Selbstverherrlichung der Könige hat die altorientalische Forschung offenbar übersehen, daß sie sich dadurch selbst der wichtigsten Quelle für die Geschichte Assyriens und des Alten Orients überhaupt beraubt hat” (Mayer 1995, 5–6). A vitához lásd még Tadmor 1997, 332–333; Bagg 1998.
- 26 Laato 1995.
- 27 Tadmor 1997, 328–330.
- 28 Renger 1986.
- 29 Ilyen újításnak számít például az „etnográfiai megfigyelések” vagy a „dicsőséges mulasztások” motívumának megjelenése. Zaccagnini 1987, 412.
- 30 Jól szemlélteti ezt Frederick Mario Fales megfigyelése az asszír ellenségképpel kapcsolatban: „there is only one Enemy (...) appearing in and out of Assyrian royal inscriptions. (...) the different figures of opponents that appear in the texts themselves, (...) described as separate manifestations of a unitary ideology of enmity.” Fales 1987, 425.
- 31 Galter 2004, 119.

Irodalom

- Árvai 2005: Árvai Tamás Kristóf, *Propaganda bei Sargon II. von Assyrien*, diplomamunka, Graz, 2005.
- Bagg 1998: Bagg, Ariel M., „Geschichtsschreibung in der Assyriologie: Überlegungen zu W. Mayer, Politik und Kriegskunst der Assyrer“: *Die Welt des Orients* 29 (1998) 98–108.
- Borger 1956: Borger, Riekele, *Die Inschriften Asarhaddons Königs von Assyrien* (Archiv für Orientforschung, Beiheft 9), Graz, 1956.
- Borger 1957–1971: Borger, Rylke, „Gottesbrief“: *Reallexion der Assyriologie* 3 (1957–1971) 575–576.
- Chamaza 1995/1996: Chamaza, Galo W. Vera, „Der VIII. Feldzug Sargons II. Eine Untersuchung zu Politik und historischer Geographie des späten 8. Jhs. v. Chr. (II)“: *Archaeologische Mitteilung aus Iran* 28 (1995/1996) 235–267.
- Deller 1984: Deller, Karlheinz, „Ausgewählte Neuassyrische Briefe betreffend Urartu zur Zeit Sargon II.“: Pecorella, P. E. – Salvini, M. (szerk.), *Tra lo Zagros e l’Urmia. Ricerche storiche ed archeologiche nell’Azerbaigian iraniano*, Edizioni dell’Ateneo, Roma, 1984.
- Dezső 2004: Dezső Tamás, „Asszír katonai hírszerzés“: Horváth László – Laczkó Krisztina – Mayer Gyula – Takács László (szerk.), *GENEZIA. Tanulmányok Bollók János emlékére*, Typotex Kiadó, Budapest, 321–350.
- Dezső 2009: Dezső Tamás, „Égi és földi propaganda: Az Asszír Birodalom expanziós ideológiájának eszköztára (Kr. e. 745–612)“: *Ókor* 8/2 (2009) 8–14.
- Fales 1987: Fales, Frederick Mario, „The Enemy in Assyrian Royal Inscriptions: ‘The Moral Judgement’“: *Berliner Beiträge zum Vorderen Orient* 1 (1987) = Nissen, H. J. – Renger, J. (szerk.), *Mesopotamien und seine Nachbarn. Politische und Kulturelle Wechselbeziehungen im Alten Vorderasien vom 4. bis 1. Jahrtausend v. Chr.*, 425–435.
- Fales 1991: Fales, Frederick Mario, „Narrative and Ideological Variations in the Account of Sargon’s Eighth Campaign“: Cogan, M. – Eph’al, I. (szerk.), *Ah, Assyria... Studies in Assyrian History and Ancient Near Eastern Historiography Presented to Hayim Tadmor*, Magnes Press, Jerusalem, 1991 (= *Scripta Hierosolymitana*. Publications of the Hebrew University of Jerusalem, Volume 33), 129–147.
- Fuchs 1994: Fuchs, Andreas, *Die Inschriften Sargons II. aus Khorsabad*, Cuvillier, Göttingen, 1994.
- Galter 2004: Galter, Hannes D., „Geschichte als Bauwerk: Der Aššurtempel und das Assyrische Geschichtsbewusstsein“: Frame, G. (szerk.), *From the Upper to the Lower Sea: Studies on the History of Assyria and Babylonia in Honour of A. K. Grayson*, Nederlands Instituut voor Het Nabije Oosten, Leiden, 2004, 117–135.
- George 2003: George, Andrew R., *The Babylonian Gilgamesh Epic. Introduction, Critical Edition and Cuneiform Texts*, Volume I, Oxford University Press, Oxford – New York, 2003.
- Glassner 2004: Glassner, Jean-Jacques, *Mesopotamian Chronicles* (Writings from the Ancient World 9), Society of Biblical Literature, Atlanta, 2004.
- Háklár 1998: Háklár Noémi, „A Gilgames-eposz“: *Antik Tanulmányok* 42 (1998) 207–259.
- Kászonyi 1982: Kászonyi Ágota, „Münchhausen, Hieronymus Carl Friedrich Freiherr von“: Király István (főszerk.), *Világirodalmi lexikon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 8. kötet, 1982, 707–708.
- Kessler 1986: Kessler, Karlheinz, „Zu den Beziehungen zwischen Urartu und Mesopotamien“: *Xenia* 17 (1986) 59–86.
- Kuhr 2005: Kuhr, Amélie, *Az ókori Közel-Kelet*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, h. n., 2005.
- Laato 1995: Laato, Antti, „Assyrian Propaganda and the Falsification of History in the Royal Inscriptions of Sennacherib“: *Vetus Testamentum* 45 (1995) 198–226.
- Lanfranchi 1990: Lanfranchi, Giovanni B., *I Cimmeri. Emergenza delle élites militari iraniche nel Vicino Oriente (VIII-VII sec. a.C.)*, Sargon srl., Padova, 1990.
- Liverani 1979: Liverani, Mario, „The Ideology of the Assyrian Empire“: Larsen, M. T. (szerk.), *Power and Propaganda. A Symposium on Ancient Empires*, Akademisk Forlag, Kopenhagen, 1979, 297–317.
- Mayer 1983: Mayer, Walter, „Sargons Feldzug gegen Urartu – 714 v. Chr. Text und Übersetzung“: *Mitteilung der Deutschen Oriental-Gesellschaft* 115 (1983) 65–132.
- Mayer 1993: Mayer, Walter, „Die chronologische Einordnung der Kimmerier-Briefe aus der Zeit Sargons II.“: Dietrich, M. – Loretz, O. (szerk.), *Mesopotamica – Ugaritica – Biblica: Festschrift für Kurt Bergerhof zur Vollendung seines 70. Lebensjahres am 7. Mai 1992* (Alter Orient und Altes Testament 232), Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 1993, 145–176.
- Mayer 1995: Mayer, Walter, *Politik und Kriegskunst der Assyrer*, Ugarit, Münster, 1995.
- Oppenheim 1960: Oppenheim, A. Leo, „The City of Assur in 714 B.C.“: *Journal of Near Eastern Studies* 19 (1960) 133–147.
- Parker 1995: Parker, Victor, „Bemerkungen zu den Zügen der Kimmerier und des Sythen durch Vorderasien“: *Klio* 77 (1995) 7–34.
- Renger 1986: Renger, Johannes, „Neuassyrische Königsinschriften als Genre der Keilschriftliteratur: Zum Stil und zur Kompositionstechnik der Inschriften Sargons II. von Assyrien“: Hecker, K. – Sommerfeld, W. (szerk.), *Keilschriftliche Literaturen. Ausgewählte Vorträge der XXXII. Rencontre Assyriologique Internationale* (Berliner Beiträge zum Vorderen Orient, Bd. 6), Berlin, 1986, 109–128.
- Roaf 1998: Roaf, Michael, *A mezopotámiai világ atlasza*, Helikon, Budapest, 1998.
- Salvini 1995: Salvini, Mirjo, *Geschichte und Kultur der Urartäer*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1995.
- Tadmor 1997: Tadmor, Hayim, „Propaganda, Literature, Historiography: Cracking the Code of the Assyrian Royal Inscriptions“: Parola, S. – Whiting, R. M. (szerk.), *Assyria 1995. Proceedings of the 10th Anniversary Symposium of the Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki, September 7–11, 1995*, The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki, 1997, 325–338.
- Wäfler 1986: Wäfler, Markus, „Die Auseinandersetzungen zwischen Urartu und Assyrien“: *Xenia* 17 (1986) 87–94.
- Zaccagnini 1987: Zaccagnini, Carlo, „The Enemy in The Neo-Assyrian royal Inscriptions: The ‘Ethnographic’ Description“: Nissen, H. J. – Renger, J. (szerk.), *Mesopotamien und seine Nachbarn. Politische und Kulturelle Wechselbeziehungen im Alten Vorderasien vom 4. bis 1. Jahrtausend v. Chr.* (Berliner Beiträge zum Vorderen Orient 1 [1987]), 409–424.
- Zadok 1995: Zadok, Ran, „Foreigners and Foreign Linguistic Material in Mesopotamia and Egypt“: Lerberghe, K. Van – Schoors, A. (szerk.), *Immigration and Emigration within the Ancient Near East: Festschrift E. Lipiński* (Orientalia Lovaniensia Analecta 65), Peeters Publishers and Department of Oriental Studies Leuven, Leuven, 1995, 431–447.